

нах. За повідомленням від 5 березня – загін з 200 чоловік, озброєних рушницями, обрізами та холодною зброєю з'явився у селах Рідка та Турівка Теофіпольського району. Тут в результаті збройного зіткнення був поранений начальник загону ДПУ Методієв. Місцевий загін міліції просив про збройну допомогу, бо були припущення, що повстанці рухатимуться на районний центр Теофіполь [8, арк. 10].

На боротьбу з повстанцями до Антонінського та Теофіпольського районів було спрямовано загін курсантів київської школи міліції та батальйон кавалерії з кулеметним взводом. Після розгрому повсталіх розпочалися масові арешти [6, арк. 90].

За даними на 9 березня великий повстанський загін діяв у Грицівському районі, де на той час хвилюваннями було охоплено 38 сіл. На боротьбу з повсталими було кинуте ескадрон 8-го полку разом з загonom місцевих партійців. За деякими даними, загін чисельністю до 150 чоловік, озброєних рушницями, був сформований у селах Новолабунь, Троєщина, Юрівщина та Добрі Лози. Районне керівництво боялося оточення райцентру – у Грицеві всюди були розставлені пости, місто охороняли червоноармійці та озброєні партійці. За повідомленням від 13 березня, хвилюваннями було охоплено вже 42 села району [8, арк. 18, 22].

Масові репресії розпочалися практично від самого початку селянських виступів. Вже на 4 березня: всього по округу було заарештовано (за тогочасною радянською термінологією – "із'ято") 427 осіб з числа організаторів хвилювань та "контрреволюційного" елементу. Серед заарештованих було: куркулів – 154, середняків – 218, бідняків – 38, інших – 12, духовенства – 5 [6, арк. 98, 99]. Ці дані красномовно спростовують тезу "доперебудовної" радянської історіографії про опір заходам радянської влади на селі лише незначної частини селянства – так званих "куркулів" [3, С. 227, 228]. Дані шепетівського окружного КП(б)У свідчать про те, що більше половини заарештованих були середняками.

За даними ДПУ на 24 березня у ході масових заворушень у Шепетівському окрузі було вбито 30, поранено 49 і побито 183 селян. Дані є неповними – у зведенні фігурують лише 8 із 13 районів округу. Що стосується представників радянської влади, то їх було вбито 15, поранено 32, побито 280 (відсутні дані по Старокостянтинівському району) [8, арк. 26, 27].

Підсумовуючи сказане вище, слід відзначити, що селянські заворушення у Шепетівському окрузі, викликані першою хвилею колективізації і розкуркулення, мали певні особливості:

- Масштаби селянських заворушень були викликані шаленими темпами колективізації, нав'язаними районним керівництвом;

- Слід відзначити важливу роль духовенства в організації селянського опору. Через переслідування церкви влада в очах селянства остаточно втратила легітимність, посилювались есхатологічні настрої. Саме успіхи у боротьбі за свободу віросповідання надихнули селян Шепетівського округу на рішуче обстоювання своїх соціальних і громадянських прав;

- Селяни різних національностей – українці, поляки, німці, однаково реагували на владне свавілля, а, відтак, усі національні групи взяли участь у масових заворушеннях;

- Особливістю антирадянських виступів у прикордонному Шепетівському окрузі полягала в тому, що селяни сподівалися на неминучу війну між СРСР та Польщею, яка, на думку повсталіх, мала покласти край колективізаційним заходам;

- Влада зуміла придушити повстання завдяки швидкій його локалізації, відсутності у повсталіх єдиного керівного центру, достатньої кількості зброї та боєприпасів.

Проте масові селянські виступи засвідчили надзвичайну опозиційність селянства щодо радянської влади, селянство було єдиною групою в УСРР, яка чинила масовий і в т. ч. збройний опір сталінському режимові. Очевидно, що рішення про майбутню пацифікацію України голодом-геноцидом було не в останню чергу продиктоване наростаючим опором українського селянства.

1. Безотосний М. Т. Україна в добу сталінщини: історія опору (монографія). – К., 2002. 2. Бем Н. Відображення суспільних настроїв у взаєминах українського селянства та інтелігенції (1928-1930рр.) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2007. – №16. 3. Бем Н. Ставлення українського селянства до ліквідації куркульства як класу та суцільної колективізації сільського господарства (1930-1931 рр.) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2003. – №9. 4. Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1919 – березень 1930 рр.). – Вінниця, 1997. 5. Васильєв В. Ю. Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – К., 2005. – №31. 6. Інформація в ЦК КП(б)У про масові селянські волінки в окрузі, листування з Бердичівським окружкомом КП(б)У та іншими установами по організаційних, спеціальних та інших питаннях. – Державний архів Хмельницької області, ф. П-459, оп. 1, спр. 47, арк. 1–99. 7. Інформація в ЦК КП(б)У про політичне положення округу у зв'язку з масовими селянськими виступами; відомості про хід колективізації та про факти викривлення генеральної лінії партії. – ДАХО, ф. П-458, оп. 1, спр. 324, арк. 1–244. 8. Действия кулацких банд в районах Шепетовского округа в период коллективизации (сводки, поступившие в окружной комитет КП(б)У). – ДАХО, ф. П-458, оп. 1, спр. 326, арк. 1–27. 9. Кульчицкий С. Оппортунистический коллективизации // История украинского селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / В. А. Смолій (відп. ред.) – К., 2006. – Т. 2.

Надійшла до редколегії 27.01.10

І. Патріляк, канд. іст. наук, доц.

ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ В ДОКУМЕНТАХ ГІТЛЕРІВСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ

Стаття присвячена дослідженню висвітлення діяльності українського націоналістичного підпілля у документах німецьких спецслужб в період окупації України гітлерівцями.

The article is devoted research of lighting activity of the Ukrainian nationalistic underground in the documents of the German special services in the period of occupation of Ukraine by hitlerites.

Питання впливу українського визвольного руху на ситуацію в Україні в роки Другої світової війни є надзвичайно складним і дискусійним. Адже, з одного боку, стверджується, що діяльність ОУН, а згодом УПА, були малопомітними і в масштабах світового протистояння не відігравали жодної суттєвої ролі навіть для долі України, з іншого – наголошується на тому, що власне

історія визвольного руху була домінуючою, а всі інші моменти світової війни на території України були поряд із нею малозначущими епізодами. Для того аби скласти справді об'єктивну картину того наскільки широким, або навпаки непомітним, був український визвольноповстанський рух слід звертатися до різних комплексів джерел, зокрема й до джерел, що виходять від тих

держав, структур і організацій, які з цим рухом боролися. У даній статті ми пропонуємо до уваги читачів стислий аналіз німецьких документів, які мають оціночний характер стосовно українського повстанського руху і можуть бути корисними при загальній оцінці масштабів діяльності ОУН і УПА в роки гітлерівської окупації.

Загальновідомо, що після невдалої спроби утвердити проголошену 30 червня 1941 р. українську державність бандерівська ОУН поступово повернулася на нелегальні позиції і усвідомивши нереальність союзницьких стосунків із Німеччиною (які напередодні війни виглядали цілком природними) перейшла до підпільної боротьби, в тому числі, й на антинімецькому "фронті". Уже 27 вересня 1941 р. у донесеннях з території СРСР співробітники СД повідомляли своє керівництво в Берліні про реакцію українського громадянства на арешти серед "групи Бандери", які німецькі спецслужби провели 15 вересня. Нацисти втішали себе тим фактом, що помірковано налаштоване "старше громадянство" і прихильники "групи Мельника" задоволені усуненням молодих радикалів, які псують українсько-німецьку "ідилію" [1, с.298-299]. Однак зловтіха німецьких каральних органів була відверто передчасною, адже ОУН (власне як і всі революційні рухи в світі) орієнтувалася не на старше покоління, а на молодь. Так, дійсно, старші помірковані кола української інтелігенції з деяким занепокоєнням дивилися на радикальну Організацію бандерівців, зате західноукраїнська молодь уже давно була в полоні націоналістичних ідей та гасел, а тому беззастережно підтримала переслідуваний гітлерівцями рух. Буквально через тиждень свою помилку щодо сподівання на швидкий розгром ОУН усвідомили і німецькі каральні органи. Так, 2 жовтня 1941 р. СД констатувала, що члени ОУН(Б) "проникли" і контролюють українську міліцію в Миколаєві, Житомирі, Кіровограді [2, с.20-21]. На початку листопада функціонери СД доносили в Берлін: "Найсильнішою групою, яка підтримує ідею самостійності України, є, як і раніше, група Бандери, прихильники якої надзвичайно активні і чий фанатизм зумовлений частково особистими причинами, а частково глибоким національним почуттям" [2, с.33-34]. Як бачимо, попри масові арешти, ОУН(Б) до початку листопада 1941 р. зберегла свою чисельність і активність, "як і раніше". 14 листопада 1941 р. у донесенні з окупованих територій СРСР знову фігурує рух Бандери, котрий взяв під контроль "українську міліцію" в районі Рівного через, що вона саботує німецькі розпорядження і не виконує накази німецького командування, якщо ці накази не співпадають із наказами ОУН [2, с.56-57]. ОУН(Б) у цитованому документі знову характеризується, як "найбільш активна" [2, с.56]. У листопадових донесеннях СД із Дніпропетровська гітлерівці також відзначали, що "рух Бандери" встановив свій контроль над обласною управою, через що СД "усунуло" керівника управи Регея, як "політично нетерпимий елемент" [2, с.61]. Врешті решт, усвідомивши глибину проникнення ОУН(Б) та ідеї незалежності в українське суспільство, гітлерівці 25 листопада 1941 р. видають знамениті розпорядження про знищення членів ОУН(Б) без суду "під виглядом грабіжників". Однак, на наш погляд, в цьому документі найважливішим є не демонстрація нацистами безоглядної жорсткості щодо українських патріотів, а фраза про те, що "Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання в райхскомісаріаті (Україна) з метою створити незалежну Україну" [1, с. 365]. Цитоване речення розкриває той реально великий вплив, який мала ОУН(Б) на події в Україні, якщо СД побоювалося можливості організації націоналістами масштабного повстання в Україні. І це все було, наго-

лошуємо, не після Сталінграду, не після поразок вермахту в Африці, не в 1944 р., коли відкрили другий фронт і рухи опору в більшості країн "підняли голови", а в листопаді 1941 р., коли вермахт ще марширував на Москву, а гітлерівський райх був у зеніті своєї могутності.

На початку грудня 1941 р. німецька поліція добила-ся значного успіху, арештувавши чотирьох членів ОУН(Б), які працювали над створенням організаційної мережі в Житомирській області. З допитів арештованих німцям стало відомо, що ОУН(Б) поставила за завдання взяти під контроль усю окупаційну адміністрацію і створювану допоміжну поліцію, а також збирати на місцях боїв покинуту радянську зброю й акумулювати її в недоступних для німців схованках. Гітлерівці були вражені масштабністю планів ОУН(Б) розгалуженістю її мережі. Слідчі з отриманого на допитах матеріалу зробили висновок, що "Бандерівський рух" має на меті з допомогою підконтрольної поліції та озброєних трофейною зброєю партизанських груп нанести удар по німецьких військах після перемоги Німеччини над СРСР у той момент, коли Німеччина вступить у повноцінну війну з Британією, відтягнувши головні сили на захід континенту [2, с.70-71]. У розрізі таких планів ОУН, німців непокоїла активність Організації в промислових центрах, зокрема, в Запоріжжі, де, як відзначали службовці СД, бандерівці намагалися взяти під свій контроль адміністрацію, пресу і поліцію [2, с.71].

Характеризуючи рух опору на території окупованої України наприкінці грудня 1941 р. німецькі спецслужби дуже чітко відзначили, що "Крім руху ОУН-Бандери в Україні немає жодної організації опору, яка була б в змозі становити серйозну небезпеку. Розслідування проти групи Бандери через це були особливо активізовані" [2, с.75]. Як бачимо, на кінець першого року німецько-радянської війни гітлерівці не згадують ні про радянський, ні про польський рух опору на території України. Виходить дуже цікава ситуація за якої сили, що після війни позиціонували себе як найбільших борців з гітлерівським окупаційним режимом насправді в цій боротьбі довгий час були непомітні (як це не кумедно звучить, але нацисти не знали, що вони проти них боролися в 1941 р.), натомість бандерівська Організація, яку, як польська так і радянська історіографія постійно звинувачувала в "колабораціонізмі" була самими гітлерівцями названа єдиною групою опору, що становить "серйозну небезпеку".

Німецькі документи за січень 1942 р. свідчать про масові арешти і страти прихильників ОУН(Б), які проникли в місцеву адміністрацію і поліцію в Херсоні, Криму, Кам'янці-Подільському. При цьому гітлерівці відзначали, що націоналісти здійснювали широку агітаційну роботу "в душі ОУН" з допомогою мітингів (на які збиралося до 2 тисяч осіб) і друкованих матеріалів [2, с. 93-95].

Деяке уявлення про масштаби діяльності ОУН(Б) на початку 1942 р. дають звіти айнзацкоманди 5 від 16 січня 1942 р. у яких, зокрема, вказується, що бандерівці мають настільки розгалужену й дієву структуру, що могли собі дозволяти, через довірених людей у поліції, звільняти арештованих німцями активістів руху, що їхня "партія" перебуває в стані глибокої конспірації, кожен функціонер має по декілька псевдонімів і лише, а на організаційний зв'язок можна вийти лише з допомогою "таємних" паролів [2, с.103]. Найбільше ж непокоїло гітлерівців те, що ОУН(Б) нелегально накопичує зброю для повстання. Зокрема, німецьким слідчим під час допитів вдалося з'ясувати псевдоніми 13 осіб у розпорядженні яких мала бути зібрана зброя [2, с.104]. Підтверджують інформацію про масштабне проникнення оунівців "на непомітні ззовні пости української цивільної

адміністрації" та допоміжної поліції також зведені звіти СД за січень 1942 р. [2, с.110-111].

Щойно в лютому 1942 р. німецькі донесення відзначають активізацію більшовицької пропаганди і підпілля в окупованій Україні, наголошуючи на тому, що СД свою боротьбу спрямовує проти "двох головних противників" – комуністів і ОУН. Необхідно наголосити, що радянське підпілля з перших своїх кроків починає застосовувати тактику провокацій на які гітлерівці відповідають масовими стартами заручників [2, с.135]. Жорстокі невмотивовані розправи гітлерівців починають відлякувати населення, як від більшовицької так і від бандерівської пропаганди. Звітуючи, зокрема, про масові страти в передмісті Краматорська гітлерівці, не без задоволення відзначили: "Ця акція справила на населення враження. У подальшому можна було констатувати, що ставлення населення не лише до комуністів, але й до націонал-українських угруповань відчутно погіршилося" [3, с. 48].

Намагаючись нівелювати вплив гітлерівського терору на населення, бандерівці забороняють проводити погано організовані саботажні і підіривні акції, вимагають від свого активу глибокої конспірації, розбудови організаційної мережі та накопичення сил для повстання. Ці тенденції до зміни поведінки українського визвольного руху відмічають також німецькі органи держбезпеки, які вказують на прагнення бандерівців якнайшвидше створити "українське національне військо" після чого можна буде чинити тиск на Німеччину і вимагати від Берліна поступок [3, с.48].

Важливим німецьким документом, який характеризує український визвольний рух, безперечно, є донесення про події в СРСР від 20 березня 1942 р. Саме в цьому документі вперше запроваджено рубрику Український рух опору, котра наповнювалася повідомленнями про боротьбу ОУН проти німецького окупаційного режиму. Зокрема, в донесенні згадувалося про арешти оунівців бандерівського напрямку на Лучині, Рівненщині, Житомирщині, Вінниччині, в Кременчуці і Сталіно (Донецьку) [2, с.145], що, безумовно, свідчить про неабияку розгалуженість мережі ОУН(Б) на весну 1942 р. Незважаючи на постійні репресії з боку німецьких спецслужб ОУН(Б) зуміла не лише вистояти у протистоянні з СД і гестапо, але й посилила свою роботу "заслуживши" в німецьких донесеннях окремої рубрикації.

Із донесень СД за 25 березня 1942 р. випливає, що бандерівці створили досить міцні організаційні структури на Вінниччині та Хмельниччині (включно із районними та сільськими організаціями), а також активно поширюють свій вплив на Кременчук і Полтаву [2, с. 148-149].

27-29 березня 1942 р. у Луцьку відбувалося засідання німецьких керівників округи Волинь-Поділля на якому керівник округи Шьоне охарактеризував "рух Бандери", як активний і протинімецький. При цьому про жодні інші рухи опору на нараді не згадувалося [4, с. 63].

Про нові "грані" антигітлерівської боротьби ОУН(Б) весною 1942 р. дізнаємося з донесення про події в СРСР від 30 березня 1942 р. у якому відзначено, що співробітником СД вдалося арештувати низку керівників бандерівської ОУН на Житомирщині і застрелити обласного провідника Організації Романа Марчака [3, с.60]. Гітлерівцям вдалося захопити 2 тисячі листівок і брошур, деяку зброю, організаційні плани і списки членів ОУН(Б) на Житомирську, Київську, Харківську і Полтавську області, майстерню з виготовлення фальшивих паспортів і друкарські машинки. При цьому нацисти підкреслили: "Сьогодні беззаперечно виявлено, що рух Бандери постачав фальшивими паспортами не лише своїх функціонерів, але і євреїв. Як можна побачити з віднайдених наказів, робота руху в зимові місця поши-

рювалася лише як пропагандистсько-розвідувальна діяльність серед найширших верств населення включно до найменших сіл. Добре функціонуюча служба розвідки забезпечувала інформування обласного провідника про найменші події в повітах і районах. Інформації доставлялись обласному провіднику часто за сотні кілометрів на велосипеді, пішки або німецькими армійськими автомобілями. У більшості випадків ці донесення були зашифровані" [3, с. 60].

Надзвичайно цікаві характеристики українському визвольному руху дають німецькі органи держбезпеки в травні 1942 р. Зокрема, із донесення від 22 травня ми дізнаємося, що гітлерівці здійснили масові арешти в середовищі ОУН(Б) у Рівному (саме це місто вони вважали центром "руху Бандери") внаслідок чого керівні осередки ОУН(Б) "перемістилися у болотисту місцевість біля Сарн і Пінська" [2, с.191]. Намагаючись "добити" керівні органи бандерівської ОУН нацисти провели низку слідчих дій на півночі Рівненської області внаслідок яких викрили один з оунівських складів зброї біля Костополя на якому накопичилося 600 рушниць, 12 автоматів, 120 протигазів, 254 тис. рушничних набоїв, 20 тисяч артилерійських набоїв, 4 тисячі ручних гранат, 2 тисячі мін, 500 автоматних магазинів та ін. військового майна [2, с.194]. Зі слідчих матеріалів гітлерівці дізналися, що вся територія України була охоплена бандерівською мережею, котра активно готувала збройне повстання, а майбутні дії повстанців були розписані до рівня району включно [2, с.191]. Так само в травні 1942 р. німецькі спецслужби фіксують появу сільської самооборони і перших ооонівських партизанських груп: "В останній час рух Бандери все більше й більше переходить до активного ведення боротьби. Вже в травні вдалося встановити, що бандерівський рух серйозно займається організацією бандитських груп у західній частині України (...) Рух Бандери переходить до того, щоб здійснювати військовий вишкіл своїх членів і збирати їх час до часу на польові навчання, які проводяться в рамках націоналістичних банд" [2, с.341]. Цей документ однозначно вказує на початок формування українського повстанського руху ще в травні 1942 р., тобто за десять місяців до поразки німців під Сталінградом (а не після цієї поразки, як зараз часто стверджується). Наголосимо, що цитоване вище свідчення є не поодиноким. Німецькі документи зберегли ще принаймні одне повідомлення про повстанський рух бандерівців наприкінці весни на початку літа 1942 р. Йдеться про звіт поліції безпеки і СД за червень 1942 р.: "Генеральний округ Брест. За звітний період становище серйозно погіршилося. Ознаки неспокою вже чітко проявилися в квітні місяці цього року, і 29 квітня 1942 року потрібно було мобілізувати роту "Нюрнберг" у Кобрині, яка, згідно з планом, проводила прочісування на північно-західній ділянці генерального округу (Очевидно тут йшлося про боротьбу з більшовицькими або польськими партизанами – *І.П.*). Також у середньому та південному районах округу за звітний період неспокій зріс. Сьогоднішній стан характеризується двома основними рисами: А) бандерівський рух; Б) діяльність партизанів і банд. Обидва рухи переслідують одну мету: підбурити широкі маси населення проти окупації. Незважаючи на те, що обидві течії мають різні кінцеві цілі, в одному напрямку вони працюють один для одного. На думку Служби безпеки (СД) бандерівці по цілій окрузі розкинули свою густу мережу, так що навряд чи хоча б одне село залишилося незацеплене ними (...) Сільське населення цікавиться пропагандою бандерівського руху. Так як в генеральному окрузі практично немає промислових робітників, то можна сказати, що серед селян бандерівська

організація має міцний ґрунт під ногами. Мета бандерівського руху полягає в тому, щоб побудувати самостійну українську державу із власним незалежним урядом та адміністрацією. Керівництво бандерівського руху розчароване тим, що німецький уряд пригнічує це прагнення і таким чином не дотримується своїх обіцянок (...) Велике значення має той факт, що бандерівський рух проник у ряди окружної поліції, особливо в Кам'янці-Подільському, де багато командирів рот були українцями, колишніми офіцерами ЧА, які тепер заарештовані та очікують свого вироку. Свого часу завдяки хорошій військовій підготовці та стриманості, арештовані завоювали довіру свого керівництва. Також у Рокитному було арештовано три людини, серед них керівник української охоронної поліції, за їх участь в українському повстанському русі. За різними ознаками можна припустити, що представниками бандерівського руху було здійснено декілька вибухів" [5, арк. 37-38].

Як бачимо, вже на зламі весни-літа 1942 р. нацистські спецслужби характеризували український визвольний рух як "повстанський". Якби він був малопомітний або немасштабний, то навряд чи удостоївся б таких характеристик від противника.

Підтверджує тезу про початок формування бойових груп ОУН у травні 1942 р. ще один документ – донесення СД від 19 червня 1942 р. у якому відзначено, що 5 травня 1942 р. неподалік Рівного відбулася нарада керівників ОУН(Б) Волині й Полісся на якій прийняли рішення ще більше активізувати діяльність Організації і підготувати для використання всю накопичену на підпілних складах зброю [2, с.205].

Активність українського визвольного руху швидко далася взнаки окупаційній адміністрації, бо вже у донесеннях за червень 1942 р. відзначалося, що бандерівський рух зірвав відправку молоді на роботу до Німеччини в окрузі Рівного [6, арк. 35], а в липні фіксувалися зниження поставок сільськогосподарської продукції і загальний саботаж заходам німецької влади [6, арк. 41-46], також диверсійні акти на залізниці в районі Здолбунова [2, с. 209], перші втечі українських поліцейських в ліси для "творення націоналістичних банд" і початок переходу ОУН(Б) до тактики всенародного "партизанського руху" [2, с. 208-209].

У серпні 1942 р. гітлерівські спецслужби повідомляли до Берліна про те, що ОУН(Б) має три керівні центри – у Генеральному губернаторстві (для Галичини), на Волині та Поліссі і в Києві (для центральної, східної і південної України). Особливо непокоїли нацистів швидкі темпи зростання мережі ОУН у колишній підрадянській Україні, де лише в Київській області на обліку в СД було понад тисячу активістів Організації [2, с. 226]. Вересневі донесення СД вказували на те, що ОУН(Б) своєю мережею і пропагандою намагається охопити "навіть останнього українця", щоб підготувати його до повстання про час якого вирішить керівництво Організації. Активна робота підпільників ОУН(Б) відзначалася в Кам'янці-Подільському, Херсоні, Києві та ін. містах [2, с. 272-273].

У жовтні 1942 р. німецькі донесення зафіксували, що: "Згідно з повідомленнями головнокомандувача вермахту в Україні за 16 жовтня 1942 р. українські націоналісти вперше зібралися в районі Сарн у більшу банду і постійно отримують поповнення" [4, с. 65]. З цього повідомлення важко зрозуміти чи йдеться про бандерівців, чи про загін Бульби-Боровця. Німцям було важко вловити різницю між двома українськими повстанськими рухами, а тому вони часто плутали і "схрещували" їх. Скоріш за все, у лісистій місцевості навколо Сарн гуртувалися і загони Бульби, і оунівців, а значна концентрація партизанських груп дозволила німецьким фахі-

вцям зробити висновок про створення "великої банди". Німецькі донесення за листопад 1942 р. чітко вказують про фактично розпочату оунівцями мобілізацію молоді, яка поголовно проходить спортивний і військовий вишкіл, вчить армійські статuti, приведена до присяги на вірність Україні та ОУН [2, с. 348-349]. У відповідь гітлерівці проводять цілу низку арештів підпільників ОУН(Б) на території Німеччини, Польщі, а також у Галичині, на Волині, в Києві, Харкові, Херсоні, Миколаєві, Полтаві та ін. містах [7, с. 227-230].

Однак репресіями здолати повстанський рух німцям не вдалося, вони лише постійно активізували його своїми "драконівськими заходами" проти населення. Уже в грудні 1942 р. окупаційна адміністрація змушена була визнати, що внаслідок діяльності "банд" (очевидно йдеться про радянські й українські партизанські групи) втратила в районі Пінська, Сарн і Костополя 70-75% заготівель зернових [8, с. 36].

Детальну інформацію про український повстанський рух на зламі 1942-1943 рр. подають звіти військової розвідки тилового району групи армій "Південь" про "Українські національні банди (український національний повстанський рух)". У них, зокрема, повідомляється: "У вересні 1942 р. вперше в районі Сарн (округ Волинь-Поділля) виявила себе банда на чолі з українцем Боровцем, який називав себе Тарасом Бульбою і належав до 12 членів штабу партизанського руху, як референт перед яким стояло завдання воєнної підготовки активних членів бандерівського руху (тут німці відверто плутають оунівців із бульбівцями – І.П.). У перші місяці діяльність цієї української банди (банди Бульби) обмежувалася винятково околицями Сарн. На початку 1943 р. діяльність цієї національної української банди охопило район Костополя – Людвиполя – Бережного, а населені пункти в долині р. Случ є цілком партизанськими селами. У першій половині березня 1943 р. можна було також спостерігати концентрацію їхніх сил на північ від Сарн. Ця концентрація, насамперед, виявлялася у розгортанні активної військової підготовки у групах чисельністю до 500 осіб. У цей же час поширилися випадки розповсюдження листівок також на південь від автомобільної дороги в районі Дубна, Кременця і Літичева, а також систематичні грабунки державних складів на всьому просторі на північ від дороги Рівне – Звягіль, що вказувало на створення запасів. У другій половині березня 1943 р. діяльність банд розповсюдилася на весь район Рівного, насамперед, коло Межиріч, Тучина, Олександрії, Клевани і Мізоча. Після цього рух розповсюдився в західному напрямку – в район Луцька, де під Цуманню виникла банда чисельністю від 200 до 300 осіб (...) До лютого 1943 р. ці банди здійснювали напади майже винятково для забезпечення себе продовольством. Часто відбувалися сутички із радянськими бандами і лише інколи мали місце факти нападу на підрозділи німецького вермахту. Головною ознакою діяльності банд була пропаганда в дусі бандерівського руху. У середині лютого 1943 р. почалося зосередження молоді в ядрі банди Тараса Бульби. Частішими стали напади з метою отримати зброю і продовольство. Відбулися напади на в'язниці в Кременці і Дубному метою яких було звільнення активістів руху, які пізніше утворили ядро банд у цьому районі" [9, арк. 28-29].

Із цитовано вище документа добре видно, що німецька військова розвідка не особливо розбиралася в стосунках між ОУН(Б) і Бульбою-Боровцем, а тому не відділяла обидва рухи. На нашу думку, лівова частка інформації із цитованого джерела стосувалася насамперед бандерівських повстанських груп, які взимку і на

початку весни 1943 р. розповсюдили свою діяльність поза межі Сарненщини на Полісся та південну Волинь.

У квітні 1943 р. німецька військова розвідка вказувала на появу "українських банд" в усіх районах Рівненщини, Луччини, Ковельщини, Кременеччини, а також у Шепетівських та Ізяславських лісах [9, арк. 28]. На думку німців український повстанський рух у квітні 1943 р. мав таку силу, що в районі Корця пересуватися дорогою на Житомир можна було лише за умови контролю ротою вермахту навколишніх сіл. Також у квітні відзначається ріст нападів на німецькі підрозділи і господарські об'єкти серед білого дня [8, с. 147]. Німецька військова розвідка доносила: "У квітні 1943 р. завдяки операціям наших підрозділів в головному районі діяльності українських банд Березне – Людвипіль настало деяка затишшя. Але зате в районах на південь від автомобільної дороги діяльність банд суттєво активізувалася. На цей час припадає багато нападів на південну дорогу і пости жандармерії" [9, арк. 30].

30 квітня 1943 р. комісар Волині і Поділля Шьоне у своєму рапорті назвав повстанням події у Горохівському, Любомильському, Дубненському, Кременецькому і Луцькому повітах [8, с. 165]. Район операцій українських повстанських сил був визначений ним від Камінь-Каширського на півночі до Луцька на Південному Заході, Горині на Сході, Проскурова і Ярмолинець на півдні [8, с. 169].

У травні 1943 р. лише у повітах Володимир-Волинський, горохів, Любомль, Дубно і Кременець німці зафіксували 70 нападів українських повстанських груп на власні об'єкти [9, арк. 30]. Червневі донесення німецької військової розвідки відзначили, що повстанські загони активізували свої дії в усіх районах окрім Костопільського, сконцентрували великі сили в Шепетівських лісах, а також оточили з усіх боків районні центри Горохів і Острог, активно нападаючи на бургомістрів і знищуючи метричні книги аби запобігти вивезенню населення до Німеччини [9, арк. 30]. Оцінюючи чисельність партизанських загонів на Волині, Поліссі і Поділлі в червні 1943 р. німці помилково збільшували її до 70 тисяч осіб (українські, радянські і польські партизани разом) [8, с. 253], хоча реально навряд чи їхня сукупна кількість могла перевищувати 30 тисяч бійців. Цікаво відзначити, що гітлерівцям була відома ціла низка прізвищ і псевдонімів командирів крупних повстанських з'єднань, а також приблизні місця їх дислокацій і чисельність. Зокрема, у розвіддонесеннях згадується А.Рудик (який діяв зі своїм загonom в районі Людвиполя), Филь (оперував біля Сарн), Бобруга (дислокувався на 20 км північніше Людвиполя із загonom 1000 осіб), Розоловський (воював в районі Стидина), Воробей (група перебувала коло Костополя), Скуба (оперував на північній захід від Рівного), Л.Ступницький (названий колишнім генералом Петлюри, який перебуває з "бандою" за 30 км на північний схід від Луцька), Зубенко ("командир банди в районі Літичева за 60 км на схід від Проскурова"), Р. Волошин ("галичанин, командир банди чисельністю 700 осіб в районі Локачева за 50 км на захід від Луцька"), В.Левкович ("командир банди чисельністю 500 осіб в районі Дружкополя за 10 км на південь від Горохова") [9, арк. 30]. Також на середину 1943 р. німецька розвідка вже здобула інформацію про структуру УПА, завдання командирів і принцип організації зв'язку [9, арк. 31-34].

У вересні 1943 р. розвідникам з Абверу вдалося отримати інформацію про III Надзвичайний Великий Збір ОУН(Б) і про ті рішення, які на ньому були прийняті. Зокрема, німецьких військових цікавили зміни в структурі УПА, командування повстанської армії тощо. Німці відзначали створення окремого "центрального військового проводу" бандерівського руху під назвою "Головна

Команда Української Повстанської Армії" [8, с. 283]. Очевидно, що німецькі розвідники так і не змогли розібратися у питаннях взаємних контактів ОУН і УПА й не розрізняли політичної Організації від створеної нею Армії. Німецька військова розвідка також повідомляла про посилення роботи командування УПА над упорядкуванням структури Армії та підготовкою кадрів. Німецькі фахівці дізналися про те, що керівництво повстанського руху планує концентрувати сили на Заході України з метою подальшого їхнього просування до Дніпра. У контексті цього відзначалися факти появи на Житомирщині і Київщині влітку 1943 р. повстанських з'єднань чисельністю 500-800 осіб [8, с. 284]. Звернули увагу німецькі розвідники також на появу в УПА іноземних легіонів і на спроби розпалити повстанський рух серед інших підкорених народів Європи [10, арк. 95-97], а також відзначали великі успіхи УПА у витісненні радянських партизанів за Прип'ять [8, с. 284].

Більш точні відомості про УПА німецька розвідка збрала до листопада 1943 р. У донесенні відділу "Чужі армії на Сході" від 11 листопада 1943 р. Повстанська армія була охарактеризована як провідна сила в "українському бандитському русі" і "військовий інструмент" ОУН(Б) "у боротьбі за незалежність України". Німці точно знали, що Головнокомандувачем Армії був "Клим Савур" Д.Клячківський (хоча якраз наприкінці 1943 р. його на цій посаді замінив Р.Шухевич), керівником Штабу Армії "Гончаренко" Л.Ступницький, що УПА охоплює території Волині і Полісся й налічує 20 тисяч осіб. Головною проблемою УПА було названо "Недостатнє озброєння" [8, с. 332-333]. Більш детальні, хоча і не такі точні відомості про УПА, подає німецька розвідка в грудні 1943 р. вказуючи на існування Служби Безпеки, Жандармерії, військових шкіл для старшин і підстаршин, відділів постачання і т.п. Німці також помилково згадують про існування двох "дивізій УПА" подаючи їхні назви "Заграва" і "Північ". Цілком очевидно, що йдеться про Військову Округу "Заграва" і Генеральну військову округу УПА-Північ. Також некоректно у німецькому донесенні подано командирів "дивізій" – П.Олійника "Енея", який насправді командував ВО "Богун" німецькі розвідники "роблять" командиром "Заграви", а І.Литвинчука "Дубового" вони "підвищують" із командир ВО "Заграва" до командира "дивізії Північ" [8, с. 346-347].

Даючи наприкінці 1943 р. загальну оцінку партизанському рухові в Україні гітлерівці змушені були констатувати, що "Банда Бандери це найсильніший на сьогодні бандитський рух в Україні, позиції якого й далі зміцнюються" [8, с. 355]. Німці наприкінці 1943 р. вже знали про існування УПА не лише на Волині, але й у Карпатах, зазначаючи, що до останньої, що "чисельність цієї групи останнім часом сильно зростає". Однак вони помилково вважали керівником УПА М.Лебеда, а його представником на Волині "капітана Шухевича" [8, с. 356]. Бойовий потенціал "Волинської групи" наприкінці 1943 р. німці оцінювали в 120-130 тисяч осіб і включали до їхнього числа, як видно не лише людей, що були в лісі, але й усю мережу ОУН(Б) в селах і містах [8, с. 356] (разом із активними прихильниками руху ця цифра могла бути цілком коректною). Німецькі розвідники вказували на активні рейди, які здійснювали повстанці "Волинської групи" в районі Шепетівки, Фастова, Житомира, Коростеня [8, с. 356]. "Карпатську групу", про яку німці знали дещо менше, вони чисельно не оцінювали, але знали про те, що нею командує "капітан Гасин" [8, с. 357]. До "Карпатської групи" німецька розвідка помилково зараховувала й з'єднання УПА-Південь, які дислокувалися поблизу Калинівки Вінницької області. Німці, очевидно перебільшено, оцінювали чисельність

Калиніського з'єднання у 5 тисяч осіб (посилаючись при цьому на слова місцевого населення) [8, с. 357].

У січні 1944 р. німецькі спецслужби констатували факт передислокації з'єднання УПА-Південь (чисельністю до 2 тисяч осіб) з-під Летичева до Уманських лісів, рух повстанських відділів з-під Здолбунова на Хмельничину і бої між УПА і радянськими партизанами на Поліссі [11, с. 13-15]. Також на початок 1944 р. припадають німецькі донесення про бої між УПА і частинами Червоної Армії. Якщо вірити цим донесенням, то в районі між Коростенем і Житомиром бої із радянськими військами вело з'єднання УПА чисельністю 3 тис. бійців (можливо, що йшлося про курені ВО "Тютюнник", які були знищені радянським наступом на початку 1944 р.), а коло 1 тисячі повстанців начебто брали участь у боях із наступаючою Червоною армією на схід від Проскурова (Хмельницького) [4, с. 70]. Скоріш за все, в обох повідомленнях йшлося про спроби крупних повстанських сил прорватися через лінію фронту і вийти в тил наступаючій Червоній армії.

У лютому 1944 р., здійснюючи загальний огляд ситуації на територіях контрольованих німцями на Сході, німецькі аналітики із великим перебільшенням оцінили чисельність УПА у 80 тисяч осіб (можливо, зараховуючи до цієї чисельності сільську самооборону й активістів ОУН). Основним противником УПА німці називали себе, росіян і поляків [11, с. 34, 40].

На квітень 1944 р., коли німці утримували лише невеличкий клаптик Воліні і Галичину, у донесеннях командування військ СС у Генеральному Губернаторстві визнавалося, що "Ситуація в дистрикті "Галичина" опанована бандами УПА. Головними зонами тяжіння є південна і південно-західна частини дистрикту, а також територія на північ від Рогатина. УПА, як і раніше, мобілізує своїх прибічників і займається їхньою підготовкою і політичним вишколом" [11, с. 67]. Німці знали, що керівництво УПА поставило завдання своїм відділам взяти під контроль усі господарські об'єкти, які належали німцям, роззброювати відступаючі частини вермахту, забороняти евакуюватися разом із німцями, забирати харчовий контингент призначений до відправки в Німеччину тощо [11, с. 67]. Також вказувалося, що у квітні 1944 р. різноманітні польові командири повстанців намагалися встановити контакти з німцями для досягнення домовленостей про нейтралітет, але це, на думку німецьких чиновників, було "лише тимчасовим наміром з метою пом'якшити теперішню ситуацію боротьби на два фронти", а загальне ставлення УПА до Німеччини залишилося ворожим [11, с. 68].

Деякі німецькі повідомлення за весну-літо 1944 р. вказують також на активність "банд УПА" в радянському тилу. Зокрема, наголошується на атаках на радянські гарнізони в районі Києва, Житомира, Славути, Проскурова, Кам'янця-Подільського [11, с. 149].

Важливі інформації про УПА містяться у донесеннях фронтової розвідувальної команди групи військ "Північна Україна" в липні 1944 р. У них йдеться про плани командування УПА залишатися і боротися на території України, про очищення загонами УПА території Карпат від радянських диверсійних і партизанських груп, а також про бажання повстанського командування закріпитися на плацдармі в Карпатах, не допустивши туди Червону армію, щоб мати в своєму розпорядженні цілком вільні від іноземних армій території [11, с. 153].

Репорти німецької жандармерії за серпень 1944 р. вказували на те, що повстанці рідко вбивали німецьких солдатів, а лише роззброювали або полонили їх. Підкреслювалося, що УПА проводить мобілізацію молоді до своїх відділів, а також "має в своєму розпорядженні

прекрасний особовий склад. Дисципліна в УПА варта визнання" [11, с. 185]. Німці також наголошували на тому, що проти повстанців надзвичайно складно вести розвідку, оскільки німецька агентура вивезена свого часу зі Східної України в загонах УПА миттєво розпізнається і ліквідовується [11, с. 185].

На початку вересня 1944 р. командування німецької армії отримало докладне донесення своєї агентури про діяльність УПА в радянському тилу. Німецький агент відзначав, що УПА користується загальнонародною підтримкою і здійснює не лише велику бойову роботу, але й активно "розкладає" Червону армію [11, с. 194-195]. У донесенні констатувалося, що в найближчому тилу радянських військ практично немає, а господарем ситуації є загоми повстанців [11, с. 195]. Через втечу українського населення в ліси, особовий склад УПА ще більше зріс і більшовики нічого не можуть зробити із дислокованими в лісах повстанськими з'єднаннями [11, с. 195]. Німецький агент також відзначав сприятливі для УПА настрої населення і наголошував на тому, що, у випадку наявності зброї, Повстанська армія могла б мобілізувати до 3 мільйонів осіб через негативне ставлення населення до більшовизму [11, с. 198].

Уже в листопаді 1944 р., коли німецькі війська покинули територію України, військова розвідка підготувала детальний звіт про становлення, діяльність і структуру УПА в якому оцінювала чисельність бойових груп повстанців у 80-100 тисяч осіб, вказуючи при цьому, що українська сторона стверджує, що в УПА від 400 тисяч до 2 мільйонів людей [11, с. 235-236]. У звіті відзначалося, що УПА є "серйозною проблемою" для радянського керівництва, яке змушене використовувати проти неї "значні сили" [11, с. 236].

Пізніші німецькі документи в яких містилися оцінки УПА, загалом не подавали жодної нової інформації і базувалися на попередніх звітах.

Підсумовуючи викладене вище необхідно наголосити на тому, що український визвольний рух з 1941 р. розглядався як серйозний і складний противник німецького окупаційного режиму, часто навіть, як єдина серйозна сила в русі опору на території України. Німці розуміли природу українського визвольного руху, розуміли причини появи УПА і намагалися цілком встановити її структуру й тактику бойових дій, однак, так до кінця війни і не змогли здобути повністю достовірну інформацію. Бойовий потенціал УПА, як правило, сильно перебільшувався в донесеннях німецьких спецслужб, що було пов'язане зі складністю проведення антиповстанської розвідки, а також із активною дезінформацією німців з боку командування УПА. Набагато ціннішими є німецькі документи, що містять дані про території охоплені повстанським рухом, про інтенсивність цього руху тощо. Загалом, необхідно констатувати, що німецькі документи, як джерело з історії українського визвольного руху, вивчені недостатньо повно. Навіть незважаючи на введення в науковий обіг сотень одиниць німецької документації вчені рідко її аналізують і залучають для підготовки своїх досліджень. Ще гірша ситуація із документами, які зберігаються в архівних установах. Попри наявність у вітчизняних архівах цілого масиву німецької трофейної документації з окупованих територій, основна маса її залишається не опрацьованою.

1. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Зібрав і впорядкував В.Косик. — т. 1. — Львів, 1997.
2. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Зібрав і впорядкував В.Косик. — т. 2. — Львів, 1998.
3. ОУН в 1942 році. Документи. Упорядник: О.Веселова, О.Лисенко, І.Патриляк, В.Сергійчук. Відпов. ред. С. Кульчицький. — К., 2006.
4. Косик В. Німецькі документи про УПА. // Український визвольний рух. Збірник 1. — Львів, 2003. 5. ЦДАВО України, ф. 3676, оп. 4, спр. 317.

6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 22, спр. 76. 7. Патриляк І. Український визвольний рух у 1942 р. // Український визвольний рух. Збірник 7. – Львів, 2006. 8. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Зібрав і впорядкував В.Косик. – т. 3. – Львів, 1999. 9. ЦДАГО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 494. 10. ЦДАГО України,

ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 234. 11. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Зібрав і впорядкував В.Косик. – т. 4. – Львів, 2000.

Надійшла до редколегії 27.01.10

І. Передерій, канд. іст. наук, доц.

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ У НАУКОВОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ 1920-х РОКІВ

У статті досліджується участь і роль В'ячеслава Липинського в науковому житті української еміграції 1920-их років. Зокрема показано значення його історичних праць у формуванні державницького історіографічного напрямку, проаналізована участь ученого в роботі Українського наукового інституту в Берліні, інших наукових установ, а також відображений процес формування наукової історичної школи Липинського.

In the article participating and role of Vjyateshslav Lypynskiy is investigated in scientific life of Ukrainian emigration of 1920th. Value shown in particular him historical labours in forming of state historiography direction, analysed participation of scientist in-process the Ukrainian scientific institute in Berlin, other scientific establishments, and also represented process of forming of scientific historical school of Lypynskiy.

Липинський В'ячеслав (Вацлав) Казимирович (05/17.04.1882 – 14.06.1931) – видатний український політичний діяч, дипломат, історик, історіософ, публіцист, політолог, релігієзнавець, соціолог, теоретик консерватизму та ідеолог гетьмансько-монархічного руху. Його спадщина стала доступною вітчизняним науковцям лише після проголошення незалежності України, а тому потребує ретельного вивчення, як і сама громадська, політична та наукова діяльність цієї непересічної постаті. Особливо непростою згадане завдання постає з огляду на те, що "багатогранність і багатоплановість діяльності й творчості В'ячеслава Липинського є причиною, що вичислити їх одним-двома словами неможливо" [1, с. 409].

Наукове вивчення творчої спадщини та діяльності В. Липинського почалося ще за його життя – представниками української еміграції, котрі розуміли значення генія В. Липинського і для розвитку української науки, і для становлення теорії українського державного будівництва [2, 3]. Майже одразу після його смерті – у 30-их роках ХХ століття – з'являється ще низка розвідок про внесок В. Липинського в науку, теорію і практику державотворення [4, 5, 6, 7, 8, 9]. Ці перші праці, присвячені В. Липинському, писали його соратники та однодумці.

Після Другої світової війни в діаспорі спостерігається посилення інтересу до постаті В. Липинського та його ідей [10, 11, 12, 13]. Наступний важливий етап у вивченні доробку визначного вченого – це створення у 1963 році Східноєвропейського дослідного інституту імені В. Липинського у Філадельфії, де концентрувалися відповідні матеріали, зокрема архів діяча. У 1973 році цим інститутом було започатковано видання серії "В'ячеслав Липинський. Твори. Архів. Студії", що мала складатися з 25-ти томів. До середини 90-их років ХХ століття світ побачили 7 томів серії. Уже після проголошення незалежності України до цієї видавничої діяльності інституту приєднався Інститут української археографії НАН України. На жаль, видання цієї серії дещо затягується, що негативно позначається на стані наукових досліджень постаті та спадщини В. Липинського.

У підрадянській Україні було накладено табу на ім'я В. Липинського, а тому лише з кінця 80-их – початку 90-их років започатковано вивчення його творчого доробку. Першим офіційним науковим заходом стала конференція "В'ячеслав Липинський: історико-політична спадщина і сучасна Україна", що відбулася 1992 року, праці якої опубліковані [14]. Відтоді проведено чимало наукових конференцій, читань, присвячених В. Липинському – ювілейних, щорічних [15]. Деякі з них стали традиційними.

Як свідчить аналіз цих публікацій увагу дослідників насамперед привертає оригінальність та нетрадицій-

ність мислення В'ячеслава Липинського, котра яскраво проявилася в його історичній, політологічній, історіософській, соціологічній спадщині. Однак, як цілком слушно зауважив Ярослав Дашкевич, "біографією, атмосферою його життя займаються рідко" [1, с. 411]. Виняток становлять лише окремі статті Т. Осташко, Ю. Терещенка, І. Гирича [16], а також праці Д. Веденєєва [17] та К. Галушка [18]. Остання навіть містить розділ "Життєвий шлях Липинського", де досить стисло для монографічного дослідження розглядаються основні віхи життя видатного українського діяча.

Метою нашої наукової розвідки є висвітлення участі В. Липинського в науковому житті української еміграції 20-их років минулого століття, адже саме тоді Липинський остаточно сформувався як зрілий учений-історик та й інші свої наукові зацікавлення розвинув саме у цей період свого життя.

Народився В'ячеслав Липинський у с. Затурці на Волині в польській шляхетській родині. 1902 р. закінчив Київську класичну гімназію, де зблизився з українсько-фільським середовищем, увійшовши до українського гуртка у польській гімназійній громаді, котрий пізніше з'єднався з православними українськими гімназистами в єдину гімназійну громаду. Хоча фах агронома і соціолога здобуває в університетах Кракова і Женеві, часто буває в Україні, а з липня 1913 р. оселяється на власному хуторі Русалівські Чагари (поблизу Умані).

Уже тоді Липинський усвідомлював необхідність повернення українському народові, який "живе, хоче жити і буде жити як народ незалежний", його еліти, котру він убачав у спольщеній та польській шляхті в Україні. Він вважав, що шляхті необхідно визначитись: буде вона з народом, зійде з позиції колонізаторів чи опиратиметься ходові історії. Цю альтернативу Липинський сформулював у брошурі "Шляхта на Україні: її участь в житті українського народу на тлі його історії", котра вийшла друком у 1909 році в Кракові. Цій же меті були підпорядковані й статті до журналу "Przegląd Krajowy", що видавався з 1909 р. протягом року в Києві з ініціативи та за безпосередньою участю Липинського. Паралельно вчений досліджував історію України, а власні наукові розвідки публікував згодом у редактованому ним альманасі "Z dziejów Ukrainy" (Краків, 1912). Його вважають фундатором державницької школи української історичної науки.

Напередодні Першої світової війни брав участь в організації за межами Росії українського політичного центру, пізніше, вже без участі Липинського, трансформованого в Союз Визволення України (1914 р.). Під час війни служив у війську. На початку визвольних змагань інкримінував соціал-демократам брак державницької волі і взяв участь в організації на Полтавщині Української Демократичної Хлі-